

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ

НОВА ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ПРАЦЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЕТНОЛІНГВІСТИКИ

Єрмоленко С. Н., Єрмоленко В. І., Ленець К. В., Пустовіт Л. О.
Новий російсько-український словник-довідник.

К.: Довіра, 1996. — 800 с.

Не так давно на полицях книгарень України з'явилися книги з "Бібліотеки державного службовця", що їх видає Український науково-виробничий центр "Рідна мова". Першим із цих видань — і чи не найпотрібнішим на сьогодні саме для сфери діловодства (а книга ця якраз започаткувала серію "Бібліотека" під назвою "Державна мова і діловодство") — став "Новий російсько-український словник-довідник", підготовлений УНВЦ "Рідна мова" спільно з Інститутом української мови НАН України та Відділом з національних та мовних питань Київської державної адміністрації.

Новий словник містить близько 65 тисяч слів. Окрім основної частини, до книги включено шість додатків, а саме "Короткий російсько-український словник власних імен", "Російсько-український словник географічних назв", "Російські прізвища та їх відповідники українською мовою", "Українські прізвища та їх відповідники російською мовою", "Назви установ, закладів, організацій, історичних подій тощо (велика і мала літери)", "Назви держав, їхніх столиць та офіційні назви валют". Вперше у словнику вміщено широкий масив українських топонімів та гідронімів з відповідною правописною інформацією.

Відразу ж необхідно відзначити: новий словник відображає, з одного боку, мовні запити та потреби величезної групи людей — державних службовців, працівників бюджетних та приватних організацій, об'єднань, фірм, учбових закладів тощо, з другого, — сучасний стан функціонування української мови у сфері ділової та певною мірою інтелектуальної діяльності людини. Безумовно, це істотна позитивна

риса книги. Хоча деякі перекося мовної ситуації в Україні знайшли своє віддзеркалення і в цій фундаментальній праці. Маю на увазі передусім нез'ясованість цілого ряду питань в існуючому правописі (як зазначено у передмові, автори дотримувались правил останньої редакції чинного "Українського правопису" (1993)). Також наявність окремих русизмів (а чи, як зазначено у словнику, "росіянізмів") та калькувань з російської в сучасній мовній практиці ряду регіонів України, які наклали свій відбиток на стан розвитку мови і — відповідно — рецензовану працю.

Почну характеристику видання з того, що ледь спостерігалось досі у інших словниках такого типу — із міри насиченості тексту питома українськими словами, що характеризують народознавчі реалії, або ж є українськими визначеннями нових явищ, винаходів та реалій технологічного, наукового, економічного прогресу та розвитку суспільних відносин, мистецтва та релігії в ХІХ—ХХ ст. Адже не таємниця, що, починаючи від 1930-х років, саме такі слова цілеспрямовано вилучалися з усіх підсоветських українських словникових видань. Їх або заміняли калькованими російськими словами, або ж створювали (найчастіше за наявності відповідних українських!) нові, які за звучанням нагадували б зразки великоросійські.

У словнику-довіднику є і ряд автентичних українських слів, що стали літературною нормою ще за часів Тараса, і ряд регіоналізмів та діалектизмів, що увійшли до літературної мови протягом ХХ ст. (це нормальний процес, притаманний будь-якій мові сучасних народів Європи). Тут

знаходимо масу слів із літерою -г-, яка в попередні десятиліття у словниках була просто відсутньою. Це — ганок, гудзик, гречний, гатунок, гуля, ґрунт, гандж, грис та ін. Практично всі слова із цією літерою, які представлені в останньому академічному “Орфографічному словнику української мови” 1994 року видання можна вгледіти й тут. Деякі відсутні в словнику-довіднику лексичні одиниці не втрапили до реєстру цілком випадково: газда (хоча є газдиня), ґрунтовка та ґрунтування (хоча є ґрунт в обидвох значеннях) та ін.

Інша справа, що цілий ряд слів у всіх розділах автори змушені були перекладати через -г- (згідно існуючих правописних правил), хоч логіка й підказує необхідність використання літери -г-: асигновка, генерал, грант, Гранд-опера, гран-прі, незграбність, магістр, маркетинг, танго; імена Августа, Агнеса, Густав, Зигфрід, Людвіг, Маргарита; географічні назви Антигуа і Барбуда, Бандунг, Галапагос, Гдиня, Ногов, Ріо-Негро, Того; прізвища Гаршин та інші російські на -Г-, українські Пігуляк, Гродзинський, Шмига та українські на -єга (у словнику цілком відсутні), деякі інші.

З’явилися у новому словнику поруч із однозначними перекладами-кліше минулих років також і автентичні українські відповідники ряду слів. Це, наприклад, ось такі соковиті, колоритні лексичні одиниці як “підбасок” (“баритон”), “палкий” (“воспламеняющийся”), “грис” (“отруби”), “вохра” (“охра”), “травиченька” (“травушка”), “сурмач” (“трубач”), “світлина” (“фото”), “мистець” (“художник”), “пройдисвіт” (“авантюрист”), “казальниця” (“амвон”), “казання” (“проповідь”).

Дуже важливою рисою нового словника є наявність у ньому значної кількості лексики народознавчого характеру і такої, що відображають реалії життя нашої незалежної держави. Ось зразки такої лексики: “менталитет” (хоча бракує “ментальність”), “гетьман”, “гопак”, “цимбали”, “армяк” (очевидно, переклади “сіряк”, “сірячина” більш точні, аніж подані через кому “свита”, “свитина”, “свитка”), “вилы”, “налистник”, “навь”, “етнос”, “етногенез”, “етнический”, “етнография” (хотілося б також “етнологія”), “народоведение”, “страноведение”, деякі інші. Також — “народовластие”, “неконституционность”, “неокоммунист”, “меджис”, “официоз”, “политик”, “Национальная гвардия Украины”, “авиалинии Украины” (мабуть, у назві цієї авіакомпанії перше слово слід писати також із заголової літери), “бій під Крутами”, “битва під Конотопом”, “Запорізька Січ”, “Велике князівство Литовське” та ін.

Приємно також і те, що автори словника звернули увагу і включили до реєстру нові реалії ділового та економічного побуту сьогодення: “акциз”, “акція”, “ассигновка”, “господин”, “госпожа”, “дискета”, “дисплей”, “доход”, “дефицит”, “держатель”, “концерн”, “концессия”, “маркетинг”, “неплатежеспособность”, “офис”, “реклама”, “рекламация” тощо.

Можна знайти також значну кількість справді потрібної на щодень лексики, що має відношення до релігії та культів. Адже ми лише у дуже небагатьох сучасних словниках зустрінемо деякі із цих слів, а надто ж їх аналоги російською та українською мовами. Це такі слова як, скажімо, “автокефалия”, “акафист”, “Бог”, “Библия”, “апокалипсис”, “архиепископ”, “архиерей” (але подане як другий варіант перекладу “владика” не зовсім відповідає дійсності), “дьяк”, “Евангелие” (але, на жаль, з незрозумілих причин тут, як і у орфографічному словнику 1994 р. вид., відсутній другий рівноправний варіант перекладу “Благої вісті” українською — євангеліє, євангелія), “обручение”, “плащаниця”, “пост”. Як прикрий недогляд можна розглядати подані два варіанти написання пар (з великої та малої літер): священное писание — святе письмо (с. 317) та Святое письмо — Святе письмо (с. 475). Очевидно, перше слово слід-таки писати з великої літери. А от “Святой отец” (с. 475) — навпаки (коли ж йдеться про Отців Церкви, то з великої літери пишемо у цьому словосполученні лише слово “Отці”). Суперечливим видається також переклад слова “духовенство” як “духівництво”.

Безумовно, укладати фактично новий словник російсько-українських аналогів, та ще й у такий складний для української державності, мови й культури час є справою нелегкою. Тому кожен автор чи авторський колектив може мати свій погляд на справу і свої підходи до неї. Але, як на мене, варто було б також подати у словнику ті автентичні українські слова, які, переживши усі тоталітарні лихоліття, знову повернулися (більшою мірою завдяки зусиллям нашої діаспори та старшого покоління інтелігенції) після знесення комуністичних заборон їх уживання до живого організму української мови. Це, скажімо, такі лексичні одиниці як “гасло” (“рубрика”), “провідник” (“вождь”), “гуртом” (“оптом”), “правильник” (“устав”), “летовище” (“аэродром”), “вістун” (“вестовой”), “ціха” (“веха”), деякі інші. А при перекладі інших слів можна було б подати більш широкій значеннєвий ряд аналогів: варенье — + конфітура; терсбитъ — +

теребити (квасоллю, кукурудзу); тяга — + тяга (в автомобілі); оклад — + оклад (церк. та мислив.); анонсовать — + заповідати, оповіщати; воззваніє — + заклик; ательє — + майстерня тощо. У деяких випадках, мабуть, доцільно було уникнути неточних перекладів чи явних калюк з російської: неявка — неявка; танковожденіє — танководіння; терпимый — терпимий; постоялец — постоялець; ферзь — ферзь; животворный — животворний; нарисованный — написаний фарбами; низнуть — низнути; военно-морской — воєнно-морський; абрикоса — мореля; бацмачник — швець; винтовка — рушниця тощо.

Є також значна кількість слів, що не увійшли до реєстру нового видання — авизо, бисер, бизнес-план, грант, жир, наличность, оферта, принтер, сторно, сопрано, фуршет, фьючерсный та ін. Відсутні й деякі варіанти перекладів. Але коли "отделение" не перекладається вже "білодівським неологізмом" "відділення", то, наприклад, "пушистость" ще залишилась "пушистістю", а "дума" чомусь втратила серед значень чи не найосновніше — окреслення одного із жанрів української фольклорної епіки (при наявності у словнику гасла "былина"). Впадає в око також явна lapsus calami — "м'ясокомбінат" в російському реєстрі з апострофом.

Надзвичайно вдалою і корисною знахідкою авторів є укладання додатків, що містять в концентрованому вигляді відомості про переклади власних імен та географічних назв, прізвищ, назв установ, закладів, організацій, історичних подій тощо. Також — назв держав, їхніх столиць, офіційних назв валют. Оскільки про літеру -г та деякі недосконалі й непродумані норми чинного варіанту українського правопису вже згадувалось, повторюватися не буду. Хотілося б лише запропонувати для наступного видання декілька уточнень. Біблійні імена варто було б подавати, орієнтуючись на переклад Святого писання проф. І. Огієнка (адже і в народі вони живуть у такому ж варіанті). Український відповідник "Рахіль" до російських "Рахиль" і "Рахили" доцільно було б доповнити перекладом "Рахилля" (згадаймо хоча б відому колядку "Не плач, Рахиле"), "Сара" і "Сарра" — різні імена (див. Книгу буття Старого заповіту, пер. І. Огієнка). Наступні доповнення: "Гавриил" — + "Гавриїл", "Даниил" — + "Данїїл", "Самуил" — + "Самуїл", "Демьян" — + "Даміан", "Марк" — + "Марк", "Фемистокл" — + "Темистокл" (те ж і з "Теодосий", "Теодор", "Теодот", "Теодул", "Теофил", "Теофилакт"; адже

переклад "Теофан" у словнику є). Добре було б подавати й варіанти європейського звучання імен, адже ж важко уявити собі, скажімо, фразу "король Пилип II" тощо. Доцільно увести до реєстру такі позиції як "Авраам", "Ісак", "Йосафат", деякі інші.

Серед географічних назв хотілося б бачити пари "Жешув — Ряшів" (є лише "Жешув"), "Тверь — Тверь" (є лише "Калинин"), "Данциг — Данциг" (є лише "Гданск"). Необхідно також ліквідувати різночитання назви "Еритрея" (с. 795) та "Ерітрея" (с. 681). Доцільним є також переклад назви "Штирия" подати через -и-: "Штирія".

У Додатках 3 та 4 варто було б спеціально звернути увагу на передачу -и- та -і- в перекладах російських прізвищ. Адже в Україні є досить відомими українці-носії російських (чи русифікованих) прізвищ на -ин: Блохин, Мухин, Воронин, Шелухин. Але словник подає лише один варіант перекладу: Блохія, Мухія і т. п. Те ж і з "Ефімов" (але ж "Елісеев" передане як "Елісеев", також — "Євстигнеєв", "Рабинович"), і з "Клімов" і т. п.

Досить сумнівним видається теж українське походження прізвищ Заячківський, Войцехівський, Криванчиков, Дейнека і т. п. (до речі, прізвищ типу Енгельгардт чи Шмідт словник не подає). Не завжди однозначними є наголошування прізвищ типу "Хвалибога" (відомий український диригент, що мешкає у Швейцарії називає себе "Длябога", як теж порізного наголошують склади у своєму прізвищі дві гілки Давимук із одного і того ж подільського села: Давимука і Давимука).

Мабуть, доцільним буде доповнити Додаток 5 гаслом "ЗАО" (закрите акціонерне товариство), а у Додатку 6 у назвах валют "крону" перекладати по-українськи як "корона" (адже саме так було зазначено на всіх банкнотах Австро-Угорщини до 1918 року і так називали й називають валюту своєї держави українці Пряшівщини і Швеції). Також надуману назву "Сполучене королівство Великобританії та Північної Ірландії" (с. 772) перекладати краще як "Об'єднане королівство Великобританії та Північної Ірландії". У Додатку 5 також знаходимо деякі неточності: у повній назві ЦНБ ім. В. І. Вернадського пропущене "НАН України" (с. 710); "Водохрестя (церковне свято)" ? (с. 713); "Галичина (місцевість)" (с. 714); різночитання "Канцелярія євангеліських християн-баптистів України" (с. 726) і "молитовний дім євангеліських християн-баптистів України" (с. 737); "Церковні хорові концерти Веделя" (с. 729); "Лютнева революція (1917 р.)" (с. 732); "мис Дежнева" (с. 734); "Новий Завіт" без

варіанту “Заповіт” (с. 740); у титулі “Патріарх Київський і всієї України-Руси” (с. 745) випущене “Руси”; у “римський папа” (с. 751) обидва слова повинні писатися із заголовної літери; “Священна Римська імперія (Стародавній Рим)” ? (с. 752); “Серп і Молот (символ)” (с. 753); “Скотленд-ярд (політичне відомство Великобританії)” ? (с. 753); “Стародавня Русь” (с. 755) — калька з російських шовіністичних праць; “труба ієрихонська” (с. 758), а місто — “Єрихон” (с. 657).

У цілому ж Додатки (хоча й потребували титанічної праці авторів) є надзвичайно цінним довідковим розділом. І не лише для службовця, але й для будь-якого допитливого користувача. Особливо ж коли зважити на те, що інформація у них зібрана найсвіжіша й найактуальніша. Адже стільки нових народознавчих, країнознавчих та державотворчих реалій, скільки зустрінемо

у приміром, Додатку 5, не подає жодне словникове видання України (за винятком енциклопедичних).

Як бачимо, укладений на етнолінгвістичній базі “Новий російсько-український словник-довідник” з усіх поглядів став справжньою подією в культурному й науковому житті України і відразу ж перетворився на настільну книгу численних користувачів. Усі ж вищезгадані недогляди можуть сприйматися авторами як побажання для опрацювання другого видання книги і свідчать скоріше про її позитивні якості — адже не кожному працю читатимеш як що, що називається від А до Я. Тому бажаємо авторам подальших успіхів на творчій та науковій нивах, а новозаснованій “Бібліотеці державного службовця” — доброї долі й постійної популярності.

Надія ГРИЦІК

Дрогобич

СВЯТА КНЯГИНЯ ОЛЬГА

Старої Руси Господине,
Ти, Ольго, київська княгине,
Благовістителько Христа!
Владарко між володарями,
І теж між нашими князями, —
Рівноапостольна — свята!

Блаженна Ти поміж жінками,
Достойна чести, гідна слави
В чужій і рідній стороні.
Предтечице живої віри,
Зірнице Руси-України,
Прославо Київській землі!

Ми молимося до Тебе нині,
Поглянь з Небесної Оселі
На Україну із висот!
Молись, щоб Бог Тебе послухав
І знов послав Твого нам внука
Вести до Бога наш народ!

Щоб він розумно, в сяйві слави,
У вірній Церкві і Державі,
Проклав до сонця Правди путь!
Скріпляв у вірі і любові,
Соединив усіх в Христові,
Прогнав безвірства каламуть.

Молись, щоб Київ — серце Сходу
Надхненням став душі народу,
Як і колись, в Твої ще дні,
Коли Твої побожні руки,
На чин благословляли внуків —
У праці, мирі і війні.

Хвала Тобі, Олено-Ольго,
За місію Твою так добру,
Подвижниче Христа-Царя,
Ти славна на усьому Сході,
Благословенная в народі,
Ти, Українко, нам Свята!

Тулуза, 19 липня 1969
Микола ГАЛИЧКО